

1

Теорія та історія
культури

УДК 02(09)(477)

О.П. ЩЕРБІНІНА

**БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА І БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
У ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ М. ГРУШЕВСЬКОГО**

Досліджується внесок видатного українського історика і політичного діяча М. Грушевського в розвиток бібліотечної справи в Україні взагалі, його бібліографічні доробки, аналізується феномен «історика і бібліотечно-бібліографічна діяльність».

Історія бібліотечної справи в Україні ще залишається малорозробленою, незважаючи на кількісне зростання публікацій з цієї проблеми.

Безперечно, що історію творять люди, зокрема яскраві особистості, які більше, чутливіше за звичайних людей сприймають час і всі його ознаки. В Україні ніколи не бракувало таких людей, тому незважаючи на довготривалу бездержавність та всі негативні її наслідки, українська духовна культура, в тому числі бібліотечна справа ніколи безнадійно не занепадала.

Українська інтелектуальна еліта в особах князів, духовенства, громадських діячів, письменників, учених (Я. Мудрий, П. Могила, С. Яворський, Ф. Прокопович та ін.) стояла у керма бібліотечної справи. Саме вона заклала її фундамент, починаючи з доби Київської Русі.

До другої половини XIX ст. бібліотеками управляли не професіонали. Навіть коли формувалась система професійної освіти і бібліотекарів-професіоналів в академічних бібліотеках замінили бібліотекарі-чиновники, бібліотечна справа не втратила привабливої сили ні для вищих посадових осіб, ні для учених. Історичні документи засвідчують, що вони створювали бібліотеки, керували ними, працювали бібліотекарями. Серед учених, які були професійними бібліотекарями, особливо багато істориків. Це пояснюється їхнім специфічним ставленням до документів та установ, що зберігають і організують використання документів.

Як відомо, головними фондоутримувачами документів є архів та бібліотека. Для історика вони рівнозначні. Архіви, як невичерпне джерело фактографічної інформації про події минулого, містять службову документацію, тобто необроблену, неоприлюднену. Це є . На відміну від них бібліотеки зберігають та надають для використання опубліковані документи. Ті з них, що присвячені історії, є результатом науково-пошукової діяльності вчених з архівним фондом. У сукупності бібліотечний фонд відбиває сучасний рівень всесвітньої та національної історіографії. Він потрібен історикам на різних стадіях наукового дослідження: від аналітичного до синтетичного.

Разноманітні матеріали надають можливість персоніфікувати наше твердження щодо уподобань істориків. Фундаторами та керівниками бібліотек були: Д.І. Багалій, М.Ф. Сумцов, М.С. та О.С. Грушевські, В. Іконников, І. Кривецький, К.І. Рубинський, Д. Антонович, О.П. Оглоблін та ін. Тривалий

час працювали в громадських та приватних бібліотеках: І. Крип'якевич, О. Лазаревський, М.Т. Каченовський, З. Кузеля, Д.П. Міллер, О.Д. Багалій, О.М. Апанович, Л.М. Гумільов тощо. Так, Д.І. Багалій 12 років очолював Правління Харківської громадської бібліотеки, О.С. Грушевський – бібліотечний відділ Міністерства освіти УНР, К.І. Рубинський керував бібліотекою Харківського імператорського університету, Д.П. Міллер був у К.І. Рубинського помічником бібліотекаря.

Зазвичай, бібліотечна робота за їх участю набувала новаторського відкритого характеру. Комплектування фонду базувалось на вимогах науковості, профілювання, кооперації та координації при одночасному його каталогізуванні, ретельно добирались кадри бібліотекарів та їх помічників, демократичною була система обслуговування читачів.

У сучасних публікаціях [1; 2] значно більше матеріалів про їхню бібліографічну діяльність, хоча загалом їх бракує, однак бібліографія бере свої витоки з бібліотечної справи и подалі розповсюджується по інших сферах. Отже, не меншої уваги заслуговує проблема «історики і бібліотечна справа».

Найвидатнішим істориком залишається М.С. Грушевський. Немає необхідності характеризувати його наукову спадщину: це зроблено у відповідних публікаціях. Вона настільки плідна, багатогранна, що нині формується у спеціальну наукову дисципліну – грушевськознавство, органічною частиною якого має стати бібліотечно-бібліографічна грушевськіяна.

М.С. Грушевський спеціально не досліджував бібліотечну справу, не залишив закінчених публікацій на цю тему, як наприклад, К.І. Рубинський, З. Кузеля, В.В. Дорошенко, але його ставлення до бібліотеки як соціального інституту не було суто користувачьким. Протягом життя він неодноразово залучався до бібліотечної роботи, особисто формуючи спеціальні бібліотеки в наукових установах, які очолював: Наукове Товариство ім. Т.Г. Шевченка (НТШ), Українське наукове товариство в Києві, Український соціологічний інститут. Створивши бібліотеки, він безпосередньо чи опосередковано ними керував, вільно орієнтувався в бібліотечно-бібліографічних процесах, досконало знав професійні вимоги до бібліотекарів та до їх помічників тощо.

Зі щоденників та споминів ученого дізнаємося, що великою пристрастю його життя була книга: «Я мав величезну охоту до читання...», «Книгарська і видавнича сфери було найбільшою і найтривнішою пасією мого життя» [3, с. 127]. Так, ще дитиною він не тільки багато читав, намагався збирати власну бібліотеку, але із задоволенням допомагав батькові (педагогу-славісту) розпаковувати пакети зі шкільними підручниками, групуючи їх за школами, «все це було страшно цікаво...» [3, с. 127].

Навчання в Тифліській гімназії взагалі виявилось «фатальним» щодо його захоплення бібліотечною справою. Гімназійна бібліотека допитливого, а згодом і найкращого учня не задовольняла. Під час навчання у молодших

класах йому пропонували, за власними словами, «півдитячу літературу»: Ж. Верн, В. Скотт, Ч. Діккенс. Ці автори були йому давно знайомі. Також хлопця не влаштовував скорочений графік роботи бібліотеки.

Усе змінилось у період навчання в старших класах. Де-факто він став завідувачем бібліотеки. На той час у гімназії не існувало штатної посади бібліотекаря. Його функції виконували вихователі, наглядачі, які приймали та видавали книги. Їм допомагали учні старших класів. М. Грушевський зумів довести, що він узмозжив сам організувати роботу бібліотеки. Отже, він мав багато часу на читання та водночас опанував бібліотечні процеси.

Обслуговуючи читачів, він вивчив склад і зміст бібліотечного фонду й дійшов висновку, що бібліотека була занедбаною, багато книг загублено, а нової літератури майже не було: ні наукової, ні художньої. Відзначив також відсутність каталогів. Таким чином, ще юнаком він пізнав елементи бібліотечної роботи, а головне, усвідомив, що без читання, яке мала б забезпечити бібліотека, немає освіти.

«Бібліотечну освіту» М. Грушевський продовжив, навчаючись у Київському університеті. Він сумлінно працював в університетській та інших бібліотеках міста, в Рум'янцевській бібліотеці в Москві, оскільки розпочав активну наукову діяльність. Десятки публікацій, не враховуючи архівних документів, він використав для написання першого наукового твору «Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV століття» (1891) [4]. Після вивчення довідкового апарату монографії не можна мати сумнівів щодо високого рівня інформаційної культури молодого дослідника. До речі наукова критика відзначала прекрасне знання джерел.

Галицька доба (1894-1914) в житті М. Грушевського може була найпліднішою щодо наукових досягнень та надзвичайно активною у сфері бібліотечної справи. Важко збагнути, як могла одна людина, навіть молода, мати стільки обов'язків і сумлінно їх виконувати: завідувач кафедри в університеті, директор історико-філософської секції НТШ (згодом його голова), редактор наукових періодичних видань, організатор бібліотечної справи. Позитивні результати – це наслідок високого професіоналізму вченого в різних видах діяльності: науковій, управлінській, освітній, фаховій. Безперечно, що і бібліотечна справа, яка привернула його увагу та була йому підпорядкована, також мала значні здобутки.

В.В. Дорошенко писав, що М. Грушевського слід визнати справжнім засновником бібліотеки НТШ [5], хоча, за документами, першим бібліотекарем був О. Маковей. Здається, що В. Дорошенко визнав першість ученого через його професійне ставлення до бібліотечної роботи та значний особистий внесок у розвиток бібліотеки, яка була організована в 1892 р. (цього вимагав статут НТШ). Але вона не мала чітко визначеної мети, окреслених завдань, пристосованого власного приміщення, необхідних кадрів і, отже, була не-

спроможна обслуговувати читачів. Для читачів бібліотека НТШ була відкрита в 1897 р. у приміщенні Львівської «Просвіти».

Тільки після призначення на посаду бібліотекаря М. Грушевського (1895 р.), а згодом з обранням його головою Товариства із невеликого книжкового зібрання постала потужна спеціальна бібліотека з найкращим у світі фондом України.

Очоливши бібліотеку, вчений визначив її головну мету – документне забезпечення наукових досліджень членів НТШ; почав зміцнювати її матеріальну базу; шукати надійні джерела документопостачання; помічників бібліотекаря, відповідальних за окремі технологічні цикли: формування фондів, каталогізацію, обслуговування читачів.

М. Грушевський вирішив ознайомити громадськість міста зі станом бібліотечного обслуговування інфопотреб у сфері українознавства. Він надіслав до редакції часопису «Діло» замітку з промовистою назвою «Пекуча проблема» [6], сподіваючись на позитивний відгук громади. Останнє десятиліття XIX ст. стало епохою збирання національних духовних цінностей. У цій роботі брали участь учені, священики, вчителі, навіть грамотні селяни. Отже, була потрібна бібліотека з повним зібранням літератури про Україну.

У дописі він констатував, що всі публічні бібліотеки Львова не в змозі задовольнити потреб, «що дотикаються Руси». Але зарадити справі могло б об'єднання двох малопотужних бібліотек товариств «Просвіта» та НТШ на умовах кооперативної спілки: спільне управління, кошти на утримання кадрів, комплектування фонду, будівлю одного з будинків «Просвіти». М. Грушевський визначив і джерела комплектування, серед них добровільні пожертви книг іншими товариствами, форми бібліотечного обслуговування. Так, він запропонував організувати читальний зал (хату-читальню), що «дало б можливість звести до мінімуму видачу книг на дому», укомплектувати фонд необхідними виданнями, відобразити його в каталогах тощо.

З невідомих нам причин ця замітка не була опублікована. Але ідеї, пропозиції, що в ній висвітлені, знайшли відбиття в інших документах товариства, зокрема в одному із звітів за 1897 р. М. Грушевський як голова НТШ зазначав: «Бібліотечна справа стоїть у нас дуже лихо. На цілій території від Сану до Кубані нема ані одної бібліотеки, що мала б добре зібрані... нові колекції всього того, що належить до нашого народу... Про самий Львів і взагалі австрійську Україну-Русь нема що й казати... При таких неможливим стані для Товариства річею доконче потрібною заходитися коло своєї власної бібліотеки» [7, с. 11-12].

Він сформулював підцілі бібліотеки: 1) задовольнити наукові інформаційні потреби членів НТШ; 2) сприяти українознавчим дослідженням. Їх реалізація була можливою за умови формування відповідного за складом і змістом фонду. М. Грушевський, спираючись на досвід інших бібліотек, визначив такі

джерела комплектування: 1) пожертви від установ та фізичних осіб; 2) книгообмін; 3) купівля книг та передплата періодичних видань. У результаті бібліотечний фонд почав швидко збільшуватись. Великі книжкові пожертви надійшли від науковців: самого ініціатора, І. Свенцицького, О. Кониського, В. Барвінського, М. Возняка, М. Павлика та ін. Заповідали навіть приватні бібліотеки. Усі книжкові колекції, окремі дари були записані у спеціальній книзі. У фонді були виділені особисті книгозбірні І. Франка, П. Крип'якевича, В. Лесевича та ін. Бібліотека «Просвіти» передала немало цінних наукових документів, зокрема рукописи, автографи, дещо з архівних фондів.

М. Грушевський звернувся з листом-проханням, написаним українською і французькою мовами, до наукових установ Європи, де пропонував їм вести книгообмін з НТШ [8]. Уже через рік до бібліотеки почали надходити книги, періодичні видання із названих установ. У щорічних звітах друкувався їх перелік. Серед них: Харківський університет та Харківське історико-філологічне товариство, Історичне товариство Нестора Літописця (Київ), Київська духовна семінарія та Київський університет, Імператорське товариство історії та старожитностей (Москва), зарубіжні наукові товариства і бібліотеки, Французька академія наук тощо. Усього їх було більше двохсот, а в 1909 р. – 315. Саме в цьому році до бібліотеки надійшло 6245 томів. Цікаво, що книгообмін із науковими установами і редакціями приніс 3635 томів, дари склали – 2967 томів [9, с. 5].

М. Грушевський уже як голова НТШ подбав про виділення значної суми на купівлю книг, рукописів та на передплату періодичних видань. Замовлення на книги надсилали не тільки до вітчизняних книгарень, але й до зарубіжних: Берлін, Москва, Київ, Харків тощо. Адресність замовлень пояснювалась тим, що самі книгарні регулярно надсилали в різні установи, зокрема й в НТШ, інформаційні видання про нові надходження. Стародруки і рукописи бібліотека купувала в колекціонерів. Так, у звіті бібліотеки за 1909 р. інформувалось, що потрібно закупити для неї збірку старих друків і рукописів від докторів Г. Стрипського та В. Щурата [10].

Немало крон виділялось на передплату часописів (журналів, газет), щорічно надходили до фонду від 75 до 100 назв, в т.ч. й закордонні з Лондона, Нью-Йорка. Наприклад, у 1909 р. їх кількість становила 76 [11], а у 1910 р. – 91. Отже, з 1909 р. до бібліотеки почали надходити майже всі українські часописи як з етнічних українських земель, так і з-за кордону.

Крім поточного комплектування, завдяки регулярному аналізу складу та змісту фонду, здійснювалось рекомплектування для заповнення лакун. Так, у «Хроніці НТШ...» за 1910 р. надруковано список дезидератів бібліотеки, який був укладений на основі відомого бібліографічного покажчика української нової літератури М. Комарова.

Наприклад, бібліотека хотіла б мати 25 назв творів Г.Ф. Квітки-Основ'яненка, 43 назви творів М.В. Лисенка, такі журнали як «Украинский Вестник» (Харків),

«Утренняя звезда» (Харків), «Исторический вестник» (Москва) тощо.

Великою заслугою М. Грушевського у сфері української бібліографії взагалі та перед бібліотекою зокрема було створення за його пропозицією при Товаристві бібліографічного бюро (1910 р.), забезпеченого матеріально. Наприклад, керівникові бюро В.В. Дорошенку виплачували 70 крон щомісячно. Мета бюро була оголошена у відозві [13, с. 2-3]. Український народ має знати про власний доробок у світову цивілізацію. Першим кроком до цього буде складання поточної української бібліографії на основі видань про Україну, де б вони не були надруковані, зокрема дрібні, звіти, афіші тощо. Отже, бюро зверталось до всіх видавництв, де виходила українська книга, з проханням надсилати хоча б по одному примірнику до бібліотеки [13, с. 19]. Фантастична, на перший погляд, ідея виявилась цілком реальною. До бібліотеки почала надходити українознавча література, а бюро її бібліографувало. Безперечно, цьому сприяв імідж НТШ та його голови – М.С. Грушевського. Цікаво знати, що бібліотека НТШ у 1902 р. стала членом міжнародної спілки академічних бібліотек Європи. Отже, й була відома в наукових колах.

Починаючи з 54 тому майже в кожному випуску «Літературно-наукового вісника», який редагував М. Грушевський, друкували списки поточної української бібліографії «Нові українські книги і брошури», що містили до 15 і більше назв документів.

Під керівництвом ученого бібліотека «розгорнула» структуру бібліотечного фонду. Так, усамостійнились відділи книг, стародруків і рукописів, дублетів. На 31.12.1909 р. відділ стародруків налічував 387 томів, а рукописів – 204. Ці рідкісні документи частково були подаровані бібліотеці, водночас іншу частину придбали за гроші з приватних колекцій. Цікаво, що 2 рукописи подарував бібліотеці видатний режисер Лесь Курбас.

Таким чином, за період головування М.С. Грушевського бібліотечний фонд НТШ збільшився в тисячу разів (!): 1894 – 600 томів; 1905 – 20,7 тис. томів; 1906 – 26,8 тис.; 1909 – 45,1 тис.; 1912 – 65 тис.

М.С. Грушевський добре розумів значення каталогів у роботі бібліотеки. Отже й доклав чимало зусиль для каталогізації фонду. Припускаємо, що він, будучи бібліотекарем, безпосередньо каталогізував документи, потім це робили його учні та особи, яких він запросив до роботи в бібліотеці.

Уже в 1896 р. був складений алфавітний картковий каталог. Його організували та вели Д. Корінець, М. Вороний, К. Панківський, пізніше М. Павлик, І. Кревецький.

Створення алфавітного каталогу дозволило відкрити бібліотеку для читачів у 1897 р., використовувати його у внутрішній роботі, головним чином для комплектування фондів. Щорічно він зростав на декілька тисяч бібліографічних записів. Так, за 1910 р. до алфавітного каталога було включено 2631 книгу (про щорічне збільшення карток повідомляється у звітах). Я. Дашкевич,

ознайомившись з тим, що від нього залишилось, характеризував цей довідковий апарат, як оригінальний каталог – автограф кількох поколінь бібліотекарів НТШ [14]. Кожний бібліографічний запис дає вичерпну характеристику документа: розкриті псевдоніми авторів, визначено наявність автографів, походження раритетних книг тощо. Складання таких описів є науковою роботою. Якщо його відновити (є така можливість, оскільки збереглася інвентарна книга), то він матиме виключну інформаційну та культурологічну цінність.

За час керування М. Грушевським НТШ у бібліотеці були створені каталоги підфондів, приватних колекцій, що надійшли в дар. Так поступово закладалась майбутня система каталогів, про можливість якої вчений був добре обізнаний: працював у найкращих бібліотеках Європи, професійно володів методикою бібліографування, яка має багато спільного з каталогізуванням.

Особливо М. Грушевський турбувався про бібліотечні кадри, вважаючи, що бібліотекарем у спеціальній бібліотеці повинен бути вчений, який би одночасно мав ґрунтовні фахові знання. Сьогодні у фаховій пресі висловлюються пропозиції щодо відновлення статусу науковця для певних категорій бібліотекарів наукових бібліотек.

В. Дорошенко писав, що працівників бібліотеки він трактував як науковців і не збільшував годин праці, щоб дати змогу працювати поза службою на ниві науки та літератури [15, с. 13]. Не дивно, що посади бібліотекарів та їх помічників обіймали М. Павлик, І. Кревецький, І. Джиджора, К. Панківський, В. Дорошенко та ін. Кожному, хто цікавиться історією української культури відомі ці імена. Так, І. Кревецький та І. Джиджора були непересічними істориками, а В. Дорошенко та М. Павлик – відомі літературознавці. Усі вони залишили власні автографи в алфавітному каталозі.

На одному із засідань НТШ у 1897 р. М. Грушевський запропонував на посаду бібліотекаря М. Павлика [16]. У цей час бібліотека була відкрита для читачів, мала пристосоване приміщення, певним чином упорядковані фонди, відображені в алфавітному каталозі. Однак загальний стан роботи потребував значного поліпшення. Так, М. Павлик у звіті бібліотеки за перші місяці роботи відмічав, що незадовільним було розміщення книг на полицях, технічне опрацювання їх, відсутність інвентарної книги. До побажань бібліотекаря керівництво НТШ поставилось із розумінням. Були виділені кошти на опрацювання книг, на меблі, а звіти бібліотекаря регулярно заслуховували на засіданнях правління Товариства. У червні 1909 р. було обрано бібліотечну комісію як дорадчий орган, до складу якої ввійшли вчені: В. Гнатюк, І. Макух, а референтом бібліотеки став І. Франко. Комісія всіляко сприяла роботі бібліотеки. Вона склала правила її роботи, допомагала в комплектуванні фонду, турбувалась про його облік тощо. Її активність була такою потужною, що М. Павлик іноді висловлював незадоволення тим, що він втрачає самостійність у прийнятті рішень.

М. Павлик домігся відкриття наукового читального залу, склав інвентарну

книгу, список лакун, вів абетковий каталог, був ініціатором багатьох заходів, які нині називають «паблік рілейшенз». Наприклад, звертався до редакцій різних періодичних видат із проханням надсилати часописи до бібліотеки, підтримував тісні зв'язки з «Просвітою», іншими товариствами, бібліотеками, зокрема зарубіжними. Він розумів, що тільки одного алфавітного каталога для спеціальної бібліотеки недостатньо, отже висловлював пропозиції щодо організації предметного каталога, який на той час тільки набував своєї популярності, та каталога змісту періодичних видань (картотеки статей). Правління НТШ відповідно й цінувало роботу М. Павлика: підвищили зарплату, періодично виплачували гонорар за бібліотечні звіти, відзначали іншими винагородами [16]. Отже, він безперечно відіграв позитивну роль у розвої бібліотеки. Можливо вона була б ще значнішою, якби не конфлікт із М. Грушевським (здається, більше на політичному ґрунті).

За поданням ученого посаду бібліотекаря обіймав його учень І. Кривецький. Якщо Павлик працював у бібліотеці 7,5 років, то Кривецький – 25 р., а саме: 1905-1914 та 1922-1937 рр., коли її очолював. Це період найбільшого розквіту установи. І. Кривецький був не тільки фахівцем, повністю відданим улюбленій бібліотечній справі, але й видатним організатором. Під його керівництвом збільшилась кількість персоналу від 2-х до 7-ми бібліотекарів (В. Дорошенко, І. Джиджора та ін.), якісно та кількісно збагатився фонд (до 250 тис. прим.), особливо фонд україніки, який став найповнішим серед інших фондоутримувачів у світі; була створена система каталогів. Одночасно він очолював відділ рукописів, публікував праці з бібліотечної справи, бібліографічні посібники [17]. Таким чином, кадрова політика М. Грушевського була безпомилковою.

Не менш видатну роль відіграв учений у розбудові матеріально-технічної бази бібліотеки. Перші п'ять років від дня заснування вона була закрита для читачів через брак приміщення (мала дві кімнати). Нарешті переговори М. Грушевського та І. Франка з «Просвітою» дали позитивний результат. У 1897 р. бібліотеку було відкрито для читачів у приміщенні названого товариства. Однак таке становище книгозбірні могло бути тільки тимчасовим. Учений доклав чимало зусиль, щоб зібрати кошти на купівлю будинку для НТШ, як Д.І. Багалій для Харківської громадської бібліотеки. Його було куплено у 1818 р. за 400 тис. крон по вул. Чернецького, 24 [18].

М. Грушевський піклувався про зручне приміщення для бібліотеки. Він хотів розмістити в новому будинку «цілий партер, перший поверх і сuterени [підвали – О.Ш.]. У сuterенах мав міститися дублетний фонд, на партері книгосховище... робітні [службові приміщення – О.Ш.], читальні і підручна бібліотека» [19, с. 13]. Взагалі планував подальше збільшення її загальної площі.

М. Грушевський домігся зростання витрат на книгозбірню. Якщо в 1899 р. вони складали 2000 крон, то в 1911 – 13,5 тис. Кошти надходили від держави, місцевих органів самоврядування, власної підприємницької діяльності, від жертводавців-меценатів (П. Пелехін, Є. Чикаленко, В. Симиренко тощо).

Повернувшись до російської України та заснувавши в Києві Українське наукове товариство (УНТ), учений влаштував при ньому спеціальну бібліотеку, організувавши її діяльність на зразок львівської попередниці. На чолі книгозбірні УНТ він поставив відомого вченого, майбутнього академіка УАН, який мав солідний досвід бібліотечної роботи, М.Ф. Біляшевського. Опинившись в еміграції, М. Грушевський у 1919 р. у Відні заснував Український соціологічний інститут [20] та сформулював у його складі бібліотеку, окресливши цілі її діяльності: забезпечити документами наукову діяльність; дати «чужинцям» правильну інформацію про історію та сучасний стан України, щоб спростувати «фальшиву репутацію некультурності, котру нам утворили наші вороги і всіми силами її підтримують» [21, с. 172-177]. У 1923 р. скрутне становище Інституту змусило М. Грушевського звернутися до української громадськості з проханням матеріально допомогти науковому закладу та його бібліотеці, яку через нестачу коштів «прийшлося здепонувати» у Празькому університеті [20, с. 49]. Отже, де б не працював учений, він разом із науковими установами створював бібліотеки, які вважав їх неодмінним атрибутом.

Вивчення бібліотекознавчого аспекту діяльності видатного вченого викликає певні асоціації, порівняння з науковою творчістю Д.І. Багалія. Їхній шлях у науці постійно перетинався з бібліотечною справою: в молодому віці – на рівні користувачів бібліотечних послуг, а надалі – бібліотекарів та керівників установ, організацій, підрозділами яких були бібліотеки. Так, Дмитро Іванович два десятки років був членом Правління Харківської громадської бібліотеки, а з них – 12 років його очолював. Обійнявши посаду ректора Харківського університету, він через бібліотечну комісію та К.І. Рубинського – університетського бібліотекаря – керував її діяльністю, пізніше був один із засновників Всеукраїнської бібліотеки (ВБУ) [2].

М. Грушевський та Д. Багалій добровільно включились у бібліотечну роботу, оскільки усвідомлювали виключну роль бібліотек у науково-пошуковій роботі істориків, соціальному розвитку взагалі. Неабиякі організаторські здібності, професійне ставлення до будь-якої справи, глибокі знання бібліотечно-бібліографічних процесів дозволяли їм успішно працювати в бібліотеках, ініціювати ідеї, конкретні пропозиції, що докорінно змінювали імідж установи. Бібліотека НТШ, Харківська громадська, бібліотека університету за невеликий термін стали лідерами серед бібліотек певного типу – універсальних та спеціальних – за основними показниками роботи: зростання фонду, читацького контингенту, нововведення у формах бібліотечного обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази тощо. Окремо зазначимо, що Грушевський і Багалій відіграли визначну роль у комплектуванні фондів названих бібліотек, здійснюючи його на наукових засадах. Їхній власний імідж як відомих вчених, безсумнівно, сприяв розвитку бібліотек.

Подібні сторінки в біографії двох видатних учених, учнів В.Б. Антоновича, не є випадковістю, такі паралелі можна продовжувати до нині. Лише винятковим значенням бібліотек у роботі істориків можна пояснити цей соціальний феномен.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ільницька Л.І. М. Грушевський і становлення українознавчої бібліографії в науковому товаристві імені Шевченка у Львові // *Зап. Львів.наук.б-ки ім. В. Стефаника*. – Л., 1998. – Вип. 6. – С. 47 – 53.
2. Щербініна О.П. До проблеми бібліографії як методу наукових досліджень: На прикладі творчості істориків України XIX – поч. XX ст. // *Вісн. Харків. держ. акад. культури*. – Х., 2001. – Вип. 7. – С. 58 – 68.
3. Грушевський М. Спомини // *Київ*. – 1998. – № 9. – С. 115 – 149.
4. Грушевський М. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. – Репр. вид. – К.: Наук. Думка, 1991. – 560 с.
5. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка: 1892 – 1930 / *Укр. іст. т-во*. – Мюнхен: Дніпрова Хвиля, 1970. – 111 с.
6. Грушевський М. Листи до Івана Белея // *Листування Михайла Грушевського*. – К.; Н-Йорк; Париж; Л.; Торонто, 1997. – С. 295.
7. Справозданє з діяльності Відділу Наукового Товариства ім. Шевченка за час від 1 січня до 31 грудня 1897 р. – Л., 1898. – С. 11 – 12.
8. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка: 1892 – 1930. – Мюнхен, 1970. – 111 с.
9. Хроніка наукового товариства ім. Шевченка у Львові. – Л., 1910. – 4.41 Вип. 1. – С. 5.
10. Там само. – Л., 1910. – 4.42. Вип. 2. – С. 4.
11. Там само. – Л., 1910. – 4.41. Вип. 1. – С. 5.
12. Там само. – Л., 1910. – 4.42. Вип. 2. – С. 23.
13. Там само. – Л., 1910. – 4.44. Вип. 4. – С. 2 – 3.
14. Дашкевич Я.Р. Після погрому // *Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: Книги і люди / ЛНБ ім. В. Стефаника. НТШ у Львові*. – Л., 1996. – С. 9 – 14.
15. Винар Л. Михайло Грушевський як голова Наукового Товариства ім. Шевченка // *Укр. історик*. – 1969. – № 1 – 3 (21 – 23). – С. 13.
16. Вавричин М.Г. Михайло Павлик – перший бібліотекар НТШ у Львові // *Бібліотека наукового товариства ім. Шевченка: Книги і люди*. – Л., 1996. – С. 77 – 84.
17. Стеблій Ф.І. Іван Кривецький – вчений і бібліотекар // *Там само*. – Л., 1996. – С. 86 – 102.
18. Історія Наукового Товариства ім. Шевченка: З нагоди 75-річчя його заснування, 1873 – 1948. – Н-Йорк; Мюнхен, 1949. – С. 25.
19. Винар Л. Михайло Грушевський як голова Наукового Товариства імені Шевченка // *Укр. історик*. – 1969. – № 1 – 3 (21 – 23). – С. 13.
20. Винар Л. Михайло Грушевський: Історик і будівничий нації. – К., 1995. – С. 49.
21. Грушевський М.С. В ім'я української культури і українського імені до всіх вірних дітей України за океаном // *Укр. історик*. – 1970. – № 1 – 3. – С. 172 – 173.